

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

**Дипломна робота
магістра**

з теми **«ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОДНОЛІТКАМИ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи DOb1– M17,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньою програмою Дошкільна освіта
з додатковою спеціальністю
013 Початкова освіта
Сенюк Марія Іванівна

Керівник: **Газіна І.О.**, канд.пед. наук
доцент, кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент: **Гудима Н.В.**, канд.філол. наук,
доцент, кафедри теорії та методик
початкової освіти.

Кам'янець-Подільський – 2018

Зміст:

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження проблеми розвитку спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри.....	9
1.1 Теоретичні та методичні підходи до поняття "спілкування" і його розвитку в дошкільному віці.....	9
1.2 Психолого-педагогічні умови розвитку спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку.....	13
1.3 Гра як засіб розвитку спілкування з однолітками дітей старшого дошкільного віку.....	23
Висновок до 1 розділу.....	30
Розділ 2. Експериментальне дослідження спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку.....	31
2.1 Характеристика психодіагностичної програми з виявлення особливостей спілкування у дітей старшого дошкільного віку з однолітками.....	31
2.2 Опис і аналіз результатів, отриманих на констатувальному етапі експерименту.....	42
2.3 Характеристика програми розвитку спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри (формувальний експеримент).....	52
2.4 Опис і аналіз результатів, отриманих на контрольному етапі дослідження.....	58
Висновок до 2 розділу.....	76
Загальні висновки.....	78
Список використаних джерел.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повноцінне життя кожної людини неможливе без контактів з іншими людьми. Потреба в спілкуванні – одна з найважливіших людських потреб. Сфера спілкування завжди привертала увагу дослідників. Природа спілкування, його вікові та індивідуальні особливості, механізми перебігу і зміни стали предметом вивчення філософів і соціологів, фахівців в галузі соціальної, дитячої та вікової психології.

У дослідженнях провідних психологів доведено, що потреба в спілкуванні у дітей є базисом для подальшого розвитку їх психіки і є вагомим запорукою становлення особистості вже на ранніх етапах онтогенезу. Саме в процесі спілкування з іншими людьми дитина засвоює людський досвід. Без спілкування неможливим є встановлення психічного контакту між людьми.

Психічний розвиток дитини починається зі спілкування. Це перший вид соціальної активності, що виникає в онтогенезі й завдяки якому дитина отримує необхідну для її індивідуального розвитку інформацію. Спілкування – один з найважливіших чинників загального психічного розвитку дитини.

Основи формування всебічно розвиненої особистості закладаються в дошкільному дитинстві; виховання дитини в перші роки життя багато в чому визначає успіх її подальшого гармонійного розвитку. При цьому центральну роль в повноцінному розвитку особистості дошкільника відіграє спілкування.

Сьогодні в психології усталеним є переконання, що дошкільний вік – це час, коли фактично закладаються основи особистості. У цей період у дитини формується перша модель світу – система уявлень про навколишню дійсність, про себе саму, свої відносини з оточуючими. Мала товарицькість, невпевненість в собі можуть виявитися серйозним гальмом у розвитку активності та ініціативності дитини [12, с. 96].

Володіння навичками культури спілкування з однолітками і дорослими, здатність вибудовувати свої відносини і взаємодія з найближчим

соціальним оточенням, надзвичайно важливі для дитини. Проблема розвитку навичок спілкування у дітей дошкільного віку має різнопланову науково-теоретичну і практичну реалізацію:

- для вихователів і вчителів, так як на цьому тлі формується один з компонентів психологічної готовності до навчання в школі – комунікативний;

- для батьків, оскільки норми поведінки, засвоєні дитиною в сім'ї відбиваються на процесі його спілкування з однолітками, а багато якостей, придбані дитиною в дитячому колективі привносяться в сім'ю;

- для самих дошкільників, так як в дошкільному віці виявляються різні взаємини: конфліктні й дружні, і виділяються діти, які відчувають труднощі в спілкуванні [62, с. 368].

Незважаючи на достатню теоретичну опрацьованість даної проблеми, слід відзначити недостатній розвиток на сьогоднішній день навичок спілкування у дітей старшого дошкільного віку, які б забезпечили дитині сприятливі можливості для повноцінної взаємодії з оточуючими.

Поза людським спілкуванням неможливий розвиток особистості дитини. Дефіцит спілкування дорослого з дитиною, на думку фахівців, веде до різних порушень: в одних випадках до виникнення затримки психічного розвитку, в інших – до педагогічної занедбаності. Так само відсутність спілкування з дітьми призводить до наступних результатів: як свідчать численні факти, будучи позбавленим спілкування з собі подібними, людський індивід, навіть якщо він, як організм цілком збережений, проте залишається біологічною істотою в своєму психічному розвитку. Таким чином, недостатнє спілкування або повна його відсутність згубно позначається на розвитку дітей.

Завдяки спілкуванню створюються умови для розвитку творчої, всебічно розвиненої особистості. Від того, наскільки плідною, емоційно-позитивним, невимушеним буде спілкування, багато в чому залежить

емоційно-особистісний, пізнавальний розвиток дитини, його подальша соціалізація.

Дошкільники постійно знаходяться в спілкуванні один з одним, виявляються включені в систему міжособистісних відносин, повсякденного взаємодії, опосередкованої їх спільною діяльністю. У цьому віці спілкування з однолітками стає провідною потребою, яка задовольняється в грі. У процесі гри, через спілкування і взаємодію з однолітками і дорослими, відбувається засвоєння дитиною соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин. [40, с. 98]

Все життя дошкільника пов'язане з грою. Освоєння оточуючих його речей, відносин між людьми, розуміння тих значень, які несе суспільне життя, праця і обов'язки дорослих, - з усім цим він знайомиться, граючи, уявляючи себе в ролі мами, тата тощо. Вивчення розвитку дітей показує, що в грі ефективніше, ніж в інших видах діяльності, розвиваються всі психічні процеси. [42, с. 114]

У дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності, але не тому, що сучасна дитина, як правило, більшу частину часу проводить в розважальних його іграх, - гра викликає якісні зміни в психіці дитини.

В ігровій діяльності дошкільник, заміщаючи предмети, бере на себе ту чи іншу роль і починає діяти відповідно до цієї ролі. У грі дитина вперше відкриває відносини, що існують між людьми в процесі їх трудової діяльності.

Гра для дітей є засобом комунікації. У грі діти вчаться повноцінному спілкуванню один з одним. Гра – головна сфера спілкування дітей: у ній вирішуються проблеми міжособистісних відносин, сумісності, партнерства, дружби. У грі пізнається і купується соціальний досвід взаємин людей.

Таким чином, гра робить позитивний вплив на формування взаємодії та взаємини дітей. Ігри знімають психологічні бар'єри, вселяють впевненість у власних силах, покращують спілкування дітей з однолітками і дорослими.

Г. Н. Волков каже, що гра різноманітна й багата сфера діяльності дітей. Ігри – уроки життя. В ході гри діти не тільки виконують ігрові дії, а й виявляють ставлення до партнера по грі. Це ставлення зумовлене, з одного боку, роллю, а з іншого – особистісними відносинами дітей. [18, с. 96]

Аналіз вищесказаного дозволяє говорити про необхідність створення психолого-педагогічних умов для забезпечення найбільш успішного спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри.

Аналіз наукової та методичної літератури дозволив виявити протиріччя: з одного боку важливо розвивати спілкування, емпатію в спілкуванні, з іншого боку не виділені методичні основи організації гри в аспекті розглянутих напрямків.

Мета дослідження: розкрити і експериментальним шляхом апробувати психолого-педагогічні умови розвитку спілкування у дітей старшого дошкільного віку з однолітками за допомогою гри.

Об'єкт дослідження – міжособистісне спілкування в дошкільному віці як напрям соціального розвитку дітей.

Предмет дослідження – особливості розвитку спілкування у дітей старшого дошкільного віку з однолітками за допомогою гри.

Гіпотеза: Розвиток спілкування у старших дошкільників з однолітками за допомогою гри відноситься до важливого напрямку педагогічної роботи. Успішність його забезпечується за умови забезпечення взаєморозуміння у стосунках "педагог-діти", "дитина-діти", "дитина-дитина"; а також врахування взаємозв'язків між статусним становищем дитини і сформованістю у нього емпатійних форм поведінки.

Завдання дослідження:

1. на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити особливості розвитку спілкування в старшому дошкільному віці й умови, що забезпечують його успішність.

2. розробити психодіагностичну програму, спрямовану на вивчення особливостей спілкування в старшому дошкільному віці;

3. розкрити методику розвитку спілкування у старших дошкільників за допомогою гри;

4. проаналізувати динаміку експериментальної роботи;

5. розробити рекомендації вихователям, батькам і психологам.

Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети дослідження, а також перевірки гіпотези використовувалися такі **методи дослідження**:

1. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури.

2. Емпіричні методи: спостереження, бесіда, педагогічний експеримент.

3. Соціометричний аналіз

4. Методи математичної обробки даних: кількісний і якісний аналіз результатів дослідження.

Базою дослідження став заклад дошкільної освіти «Зоряночка» с.Писарівка Волочиського району.

Теоретична значимість дослідження полягає в:

- розробці та науковому обґрунтуванні програми розвитку спілкування з однолітками у старших дошкільників за допомогою гри, що включає в себе мету, завдання, психолого-педагогічні умови, методичні блоки організації ігор;

- результати дослідження, теоретичні висновки і методичні рекомендації носять загальнопедагогічний характер і можуть бути використані при розробці технологій розвитку різних особистісних сфер дітей дошкільного віку (пізнавальної, емоційної тощо) За допомогою організації розвиваючих ігор.

Практична значимість виконаного дослідження обумовлена використанням діагностичного інструментарію, що дозволяє виявити особливості спілкування з однолітками у старших дошкільників, впровадженням отриманих результатів в практику діяльності закладів

дошкільної освіти, їх позитивним впливом на розвиток спілкування з однолітками у старших дошкільників за допомогою гри, розроблена програма розвитку спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри; розроблені рекомендації, які можуть бути використані батьками та вихователями для розвитку комунікативного досвіду дітей старшого дошкільного віку та подолання проблем, що виникають у дитини в процесі спілкування з однолітками.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу двох розділів, семи параграфів, висновків та списку використаних джерел.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Незважаючи на різноманіття і варіативність досліджень, присвячених спілкуванню, в даний час відсутній єдиний підхід до визначення і характеристики цього феномена. Ми в своїй роботі дотримуємося визначення спілкування, в найбільшій мірі відображає всі його сторони і компоненти (Г. М. Андрєєва). Спілкування – складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також в сприйнятті і розумінні партнерами один одного.

Основи особистісного розвитку закладаються в дошкільному дитинстві; виховання дитини в перші роки життя багато в чому визначає успіх її подальшої особистісної самореалізації. При цьому центральну роль в повноцінному розвитку особистості дошкільника відіграє спілкування.

Особливе значення в житті старших дошкільників має їх спілкування з однолітками. У спілкуванні з однолітками дитина вчиться узгоджувати свої дії з діями інших дітей. В іграх і реальному житті, спілкуючись з товаришами, діти відтворюють відносини дорослих, вчать застосовувати на практиці норми поведінки, оцінювати своїх товаришів і себе. Взаємовідносини дошкільників в групах однолітків характеризуються ситуативністю і нестійкістю (сварки і примирення один з одним відбуваються по кілька разів протягом дня), але це спілкування – необхідна умова засвоєння певних норм взаємодії.

Гра є для дітей засобом комунікації, перш за все, в грі діти вчать повноцінному спілкуванню один з одним. Гра – головна сфера спілкування дітей: в ній вирішуються проблеми міжособистісних відносин, сумісності, партнерства, дружби. У грі пізнається і набувається соціальний досвід взаємин людей.

Розвиток спілкування у старших дошкільників з однолітками за допомогою гри відноситься до важливого напрямку педагогічної роботи. Успішність його, як показало експериментальне дослідження проблеми,

можливе за умови забезпечення взаєморозуміння, довірчі відносини "педагог-діти", "дитина-діти", "дитина-дитина"; врахування взаємозв'язку між статусним становищем дитини і сформованістю у нього емпатійних форм поведінки; збагачення уявлення дітей про емпатійних формах поведінки, культурі мовного спілкування; сформування комунікативного досвіду, що включає в себе вміння входити в контакт з однолітками, впливати на однолітка з метою емоційної підтримки, вміння ввічливо звертатися, емоційно залучати до спілкування, вміння слухати і розуміти співрозмовника, вести діалог; створення емоційного характеру спілкування педагога з дітьми, а також дітей один з одним; піклування про емоційне благополуччя кожної дитини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив нам розробити діагностичну програму, спрямовану на виявлення особливостей спілкування з однолітками в старшому дошкільному віці. Розроблена нами програма була використана в ході констатувального та контрольних етапів експерименту з метою констатації аналізу якісних і кількісних характеристик експериментального вивчення спілкування старших дошкільників з однолітками.

На підставі результатів, отриманих в ході проведеної діагностики на констатувальному етапі, нами була складена програма розвитку спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри. Дана програма складається з трьох блоків, спрямованих на: підвищення згуртованості та створення позитивного мікроклімату в групі; розвиток емпатійних форм спілкування і емоційного ставлення до людей; розвиток діалогічного спілкування і комунікативних умінь. Ігровий матеріал реалізувався комплексно.

Порівняльний аналіз результатів діагностики констатувального і контрольних етапів експерименту дозволяє говорити про ефективність розробленої нами програми розвитку спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри. За досліджуваним нами

напрямами таким, як: вивчення міжособистісних взаємин у групі; виявлення і вивчення особливостей діалогічного спілкування старших дошкільників: культури мовлення, мовних комунікативних навичок; виявлення і вивчення рівнів прояву емпатії та емоційного ставлення до однолітка простежується позитивна динаміка результатів від констатувального етапу експерименту до контрольного.

Програма розвитку спілкування з однолітками у дітей старшого дошкільного віку за допомогою гри сприяла: розвитку діалогічного спілкування, комунікативних умінь і навичок; підвищення ступеня згуртованості в групі; формуванню почуття приналежності до групи; створення позитивного мікроклімату в групі; виробленню доброзичливого ставлення один до одного; сприяла розвитку довірливої атмосфери в групі; розвитку емпатійних форм спілкування і емоційного ставлення до однолітка, розуміння один одного; навчання вмінню зовні виражати свої емоційні прояви і правильно розуміти емоційний стан співрозмовника.

Таким чином, всі поставлені завдання були реалізовані, гіпотеза підтверджена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Психология социального познания. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Издание второе, перераб. и доп. Москва : Аспект Пресс, 2000. 288 с.
2. Андрус Н. Я. Невелєв А. Б., Волотська І. Н. Мистецтво спілкування. Харків, 2003. 205 с.
3. Аникеева Н. П. Воспитание игрой. Москва, 2007. 198с.
4. Альманах психологических тестов. Рисуночные тесты / Сост. и общ. ред. Р. Р. Римский, С. А. Римская. Москва : МХТ, 2007. 98с.
5. Артемова Л. В., Янківська О. П. Дидактичні ігри і вправи у дитячому садку. Київ : Радянська школа, 1977. 128 с.
6. Артемова Л. В. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися // Дошкільне виховання. 2000. №5. С. 6-7.
7. Бабич Л. Н. 365 захоплюючих занять для дошкільників. Київ : Світ, 2000. 76 с.
8. Беленька Г. В. Експериментування – крок до пізнання // Дошкільне виховання. 2007. №5. С. 7-10
9. Богуславська Н. Веселий етикет. Розвиток комунікативних здібностей у дитини. Миколаїв : "АРГО", 2007. 280с.
10. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
11. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник . Київ : Либідь, 2003. 204 с.
12. Борисова З. Проблема гри в педагогічній теорії // Дошкільне виховання. 2005. №12. С. 6-7.
13. Бурова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі : Методичні рекомендації // Дошкільне виховання. 2007. №10. С. 8-13.
14. Венгер Л. А., Мухина П. С. Психология. Москва : АCADEMIA, 1999.- 405с.

15. Войскунский, А. Е. Я говорю, мы говорим.../ А.Е.Войскунский.- М.,2000.-380с.
16. Возрастная психология : Детство, отрочество, юность : Хрестоматия. Сост. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. Москва : Академия, 2006. 624 с.
17. Волков Б. С., Волкова Н. В. Основные закономерности психического развития ребенка. Москва : Юность, 1994.77 с.
18. Волкова Т. Н. 1000. Творческие игры, задания и тесты для развития памяти и внимания у детей 6-12 лет. Донецк : ООО ПКФ "БАО", 2005. 240 с.
19. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. Москва : Эксмо, 2005. 512 с.
20. Галигузова Л.Н., Смирнова Е.О. Ступени общения : от года до семи лет. Москва : Просвещение, 2002. 144 с.
21. Гиппенрейтер Ю. Б. Общаться с ребенком. Как?.Москва : ЧеРо, 2004. 240 с.
22. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения.Москва, 2001.307с.
23. Дорохов А. А. Как себя вести : Беседы о вежливости и правилах поведения. Москва : Педагогика, 2000. 308 с.
24. Дошкільна педагогіка / За ред. В. І. Ядешко, Ф. А. Сохіна. Київ : Вища школа, 1981. 370 с.
25. Дубина Л. Розвиток у дітей комунікативних здібностей // Дошкільне виховання. 2005. № 10. С. 23-27.
26. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія (курс лекцій і практикум): Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2007. 320 с
27. Елагина М.Г., Гуськова Т.В. Общение ребенка с окружающими на рубеже раннего и дошкольного детства. Москва : Педагогика, 1989. 88 с.

28. Залысина И. А. Особенности игрового поведения дошкольников со взрослыми и сверстниками // Вопросы психологии. 2002. № 5. С. 167-168.
29. Зимняя И. А. Педагогическая психология : Учебное пособие. Ростов на Дону : Издательство "Феникс", 2007. 436 с.
30. Игры - обучение, тренинг, досуг / Под ред. В. В. Петрусинского. Москва : Прометей, 2001. 136 с.
31. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности / Под ред. Д. И. Фельдштейн. Москва : Институт практической психологии, 1997. 336 с.
32. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 752 с.
33. Калинина Р. Р. Тренинг развития личности дошкольника : занятия, игры, упражнения. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 160 с.
34. Клайн, В. Как подготовить ребенка к жизни. Пер. с англ. Москва-Ленинград, 1991. 506 с.
35. Кравцов Г. Дитяча гра та цілеспрямоване навчання // Дитячий садок. 2006. № 45. С. 2-3.
36. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Ростов на Дону : Феникс, 1999. 512 с.
37. Крижан Э., Орлик Ю. Как себя вести. О правилах приличия. Пер. со словацкого. Братислава, 1999. 365 с.
38. Кошелева А. Д. Эмоциональное развитие дошкольника. Москва : Просвещение, 2000. 176 с.
39. Лаврентьева Г. П. Практическая психология для воспитателя: Сб. тестов для выявления уровня развития ребенка. Киев, 2002. Вып. 2. 124 с.
40. Леонтьев А. А. Психология общения. Москва : Смысл, 1997. 486 с.
41. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва : Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1999. 495 с.

42. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения. Научно-исследовательский институт общей и педагогической психологии. Москва : Педагогика, 1998.
43. Лисина М. И. Общение со взрослыми и подготовка к школе. Кишинев, 2001. 286 с.
44. Лисина М. И. Проблемы общей, возрастной и педагогической психологии. Москва, 2002. 286с.
45. Ломака Л. І. Проблема ціннісного пізнання в навчальній діяльності // Педагогіка і психологія. 1997. №1. С. 160-165.
46. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы Психологии. Москва : Педагогика, 2004. 127 с.
47. Лютова Е. К. Тренинг общения с ребенком. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 190 с.
48. Лютова Е. К. Шпаргалка для взрослых. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 136 с.
49. Маврина И. В. Организация взаимодействия детей 3-5 лет на развивающих занятиях. Москва: Психолог, 2000. 163 с.
50. Менджерцкая Д. В. Воспитание детей в игре. Москва : Просвещение, 2002. 176 с.
51. Моница Г. Б., Лютова Е. К. Детская психология и психотерапия. Москва : Академия, 2002. 192 с.
52. Мудрик А. В. Общение в процессе воспитания. Учебное пособие. Москва : Педагогическое общество России, 2001. 286с.
53. Мустакас К. Игровая терапия. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 282 с.
54. Мухина В. С. Возрастная психология. Москва : Просвещение, 2001. 640 с.
55. Мухина В. С. Психология детства и отрочества. Учебник для студентов психолого-педагогических вузов. Москва : Институт практической психологии, 1998. 340 с.

56. Ломака Л. І. Проблема ціннісного пізнання в навчальній діяльності // Педагогіка і психологія. 1997. №1. С. 160-165.
57. Немов Р. С. Психология. Учеб. для студентов высш. учеб. заведений. В 2 кн. Кн. 1. Общие основы психологии. Москва : Просвещение, 2004. 360с.
58. Никитин Б. П. Развивающие игры. Москва : Педагогика, 2001. 33 с.
59. Новоселова С. Л., Зворыгина Е. В., Парамонова Л. А. Всестороннее воспитание детей в игре : Учебное пособие. Москва : Академия, 2000. 102 с.
60. Обухова Л. Ф. Возрастная психология. Москва : Пед. о-во России, 2003. 442 с.
61. Овчарова Р. В. Практическая психология образования. Москва : Академия, 2003. 448 с.
62. Петровский В.А., Виноградова А.М., Кларина Л.М. Учимся общаться с ребенком. / В.А. Петровский, А.М. Виноградова, Л.М. Кларина // Руководство для воспитателя детского сада. - М.: Просвещение, 2003. - 191 с.
63. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
64. Психодіагностика. Л. Терлецька (упоряд.), О. Главник (упоряд.). Київ : Шкільний світ, 2002. 112 с.
65. Психологічна енциклопедія : А - Я / О. Степанов (авт.-упоряд.). Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
66. Психология. Полный энциклопедический справочник / Сост. и ред. Б. Мещерякова, В. Зинченко. Санкт-Петербург : Прайм - ЕВРОЗНАК, 2007. 360 с.
67. Репина Т. А., Стеркина Р. Б. Общение детей в детском саду и семье. Москва : Педагогика, 1990. 135 с.
68. Репина Т. А. Отношения между сверстниками в группе детского сада // Вопросы психологии. 1999. № 5. С. 62-63.
69. Рогов Е. И. Психология общения. Москва : Скиф, 2001. 260с .

70. Рузская А. Г., Ганошенко Н. Н. Развитие потребности в общении со сверстниками в дошкольном возрасте. Москва : Педагогика, 1989. 95 с.
71. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Зелінська Т. М., Ставицька С. О. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Каравела, 2008. 399 с.
72. Сербина Е. С. Развивающие игры для детей. Москва : Ространсфер, 1999. 64 с.
73. Слободчиков В. И. Психология человека : Учебное пособие для вузов. Москва : Школа - Пресс, 1995. 280 с.
74. Смирнова Е. О. Детская психология. Москва : Просвещение, 2002. 366 с.
75. Смирнова Е. О. Особенности общения с дошкольниками : Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. Москва : Издательский центр "Академия", 2000. 160 с.
76. Смирнова Е. О. Психология ребенка от рождения до семи лет. Москва : Просвещение, 1997. 383 с.
77. Смирнова Е. О., Рузская А. Г. Межличностные отношения ребенка от рождения до семи лет. Москва – Воронеж, 2001. 240 с.
78. Субботский Е. В. Ребенок открывает мир. Москва : Просвещение, 2001. 186 с.
79. Урунтаева Г. А. Дошкольная психология. Москва : Академия, 1996. 336 с.
80. Урунтаева Г. А., Афонькина Ю. А. Практикум по дошкольной психологии. Москва : Академия, 2000. 304 с.
81. Утробина В. Г., Смирнова Е. О. Развитие отношения к сверстнику в дошкольном возрасте // Вопросы психологии. 1996. № 3. С. 27-28.
82. Фесюкова Л. Б. Розвивальні ігри для дітей 4-7 років. Харків : Веста: ТОВ Видавництво «Ранок», 2007. 144 с.
83. Харченко А. А. Підготовка дітей до школи : Програма та методичні рекомендації навчання та виховання дітей, не охоплених суспільним

дошкільним вихованням. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. 108 с.

84. Холмогорова В. М., Смирнова Е. О. Межличностные отношения дошкольников. Москва : Владос, 2005. 160 с.
85. Хромова С. А. Игровые уроки общения для детей. Москва : Рипол Классик, 2008. 189 с.
86. Шипицына Л. М. Основы коммуникации. Программа развития навыков общения у детей 6-7-летнего возраста. Санкт-Петербург : "ДЕТСТВО-ПРЕСС", 2001. 378 с.
87. Эльконин, Д. Б. К проблеме периодизации психологического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. 1971. №4. С. 34-40.
88. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва : Академия, 1998. 360 с.